

Никита НАНКОВ¹

Пиянство и опиянение: Критическите наративи за Едгар Алън По и алкохола

Резюме

Почти два века критическият наратив, представящ (зло)употребата на алкохол от Едгар Алън По, се раздвоява между два полюса. От една страна, предимно в Америка, враговете на По, докато той е жив и скоро подир кончината му, го изобразяват като алкохолик и човек с голям талант, който обаче заслужава морално порицание. От друга страна, американските почитатели на По и неговите европейски модернистични следовници тълкуват връзката на По с алкохола положително по два начина. Първо, пиянството на По е временно бягство от нещастния му живот сред американската среда, която има утилитарно и моралистично отношение към изкуството. И второ, По се разбира като романтичен и модернистичен творец, за когото алкохолът е път, отвещащ от действителността към чистото изкуство. Тази статия изследва формирането на двупосочния наратив за пиянството/опиянението на По в Америка и модернистична Франция (и в по-малка степен в България и Русия). Проучването донякъде осветлява и българската литературна критика както в нейния популярен и комерсиален вариант, така и във времето на високия български модернизъм, както е представена от водещия модернист и авангардист Гео Милев (1895-1925). Когато обсъждат темата за По и алкохола, българските критици повтарят в обеднен вид установени американски и европейски аспекти на този наратив.

Ключови думи: Едгар Алън По; алкохол; По в Америка; По във Франция; По в България

Abstract

Drunkenness and Intoxication: Critical Narratives about Edgar A. Poe and Alcohol

For almost two hundred years, the critical narrative presenting Edgar A. Poe's use and misuse of alcohol has oscillated between two poles. On the one hand, mainly in the United States, his enemies, while he was still alive and soon after his death presented him as an alcoholic and a man of great talent, yet someone who deserved moral rebuke. On the other hand, Poe's American admirers and his European modernist followers interpreted Poe's relation with alcohol positively in two aspects. First, Poe's drinking was a temporary escape from his miserable life in the American milieu of utilitarian and moralistic attitudes toward art. And, second, Poe was seen as a romantic and modernist artist finding in alcohol a path transcending reality and leading to the domain of pure art. The article studies the formation of the dual narrative of Poe's drunkenness/intoxication in the United States and modernist France (and to a much lesser extent in Bulgaria and Russia). The study also sheds some light on Bulgarian criticism in both its popular and commercial version, as well as in its high modernist period presented by Bulgaria's leading modernist and avant-garde artist Geo Milev (1895-1925). Bulgarian critics, when discussing Poe and alcohol, repeat in an impoverished fashion well-established American and European aspects of the narrative of Poe and alcohol.

Keywords: Edgar A. Poe; alcohol; Poe in the US; Poe in France; Poe in Bulgaria

Дискурсът или критическият наратив за Едгар Алън По (1809-1849) и алкохола (често придружаван от опиума и лудостта) се движи между два полюса – буквалното пиянство, заслужаващо морално осъждане, и творческото опиянение – прекрчването отвъд разума и

¹ Nikita Nankov is an interdisciplinary comparatist whose scholarly interests encompass literature, critical theory, philosophy, and visual arts. He has published books and papers in the United States, the United Kingdom, Canada, Italy, the Netherlands, Russia, Croatia, and Bulgaria.

реалността в един по-добър и по-истинен артистичен свят. Дискурсът се заражда приживе на писателя и продължава до днес. Този почти двувековен наратив има и скромнен български вариант, който е далечно ехо на писаното за автора на *Гарванът* под други, чуждестранни литературни небеса. Тази статия тръгва от български критически текстове по тази тема и проследява формирането на образите на По като пияница и/или опиянен творчески дух в американската, френската и руската литература.

През 1902 г. във вестник *Дневник* се появява кратка куриозна бележка, подписана с псевдоним Боян², докосваща един от най-деликатните и най-обсъжданите въпроси в биографията на По – неговото пиянство. Проблемът е многократно изясняван и затъмняван през втората половина на XIX и началото на XX век в многобройни психопатологични изследвания за По и събратята му по перо. Бележката на Боян излага популярната у романтиците и модернистите идея за творещия с вдъхновение свিশе художник, който нерядко прищпорва музата си с опиати и алкохол – да си спомним *Признания на един англичанин-опиуман* (1821) на Томас Де Куинси³ и повлияната от нея книга *Изкуственият рай, опиум и хашиш* (1860) на Шарл Бодлер⁴. В бележката на Боян е споменат двойният свят у романтиците и се говори за подбуждането на „тъмните“ сили в душата на твореца и подчиняването на волята му на безсъзнателното. „Пияници-поети“, както и може да се очаква, били По, Е. Т. А. Хофман и Пол Верлен. Подобни мнения за американския писател се изказват и много по-късно – в бележка от Ил. П. Ил. във вестник *Мир* от 1941 г. се говори за наследствения му алкохолизъм, а Хофман отново му прави компания като пиянстващ гений⁵.

Бележките на Боян и Ил. П. Ил. са бледи вестникарски отгласи на солидна научно-критическа традиция в Европа и САЩ. Сред най-авторитетните изследвания на връзката между пиянството, всевъзможните други психически дефекти и гениалността може би на първо място по популярност се нарежда книгата от 1864 г. на италианския лекар и криминолог Чезаре Ломброзо *Гений и лудост по отношение на съдебната медицина, критиката и историята*⁶, преведена на много европейски езици. Широк отклик в Русия получава писаното в духа на

² Боян. Пияници-поети. – *Дневник* [Boyan. Piyantsi-poeti. *Dnevnik*], I, 1902, № 96, с. 2. В рубриката *Литературни бележки*, където излиза бележката за По, в съседните броеве се срещат следните булевардно-сензационни заглавия, написани също от Боян: *Литературата на шантавите* (№ 71), *Болезните у писателите* (№ 87), *Моралът и поетите* (№ 94).

³ De Quincey, Thomas. *Confessions of an English Opium-Eater*. Oxford World Classics. EPUB. 27 Jan., 2020.

⁴ Baudelaire, Charles. *Les paradis artificiels, opium et haschisch*. Paris: Poulet-Malassis et de Broise, 1860. (15.07.2015) <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5832770f>.

⁵ Ил. П. Ил. Алкохоликът-писател, или, както го наричат, поетът на ужаса. – *Мир* [Ил. П. Ил. Alkoholikat-pisatel, ili, kakto go narichat, poetat na uzhasa]. XLVII, 1941, № 12166, с. 2.

⁶ Lombroso, C[esare]. *Genio e follia in rapporto alla medicina legale, alla critica ed alle storia*. Roma, Torino, Firenze: Fratelli Bocca, 1882 (first edition 1864).

Ломброзо изследване от 1898 г. на френската писателка Арвид Барин *Невротизи: Хофман, Де Куинси, Едгар По, Жерар дьо Нервал*, в което По и Хофман отново са в графата на гениалните пияници, придружени от опиумана Де Куинси и лудия Жерар дьо Нервал⁷. През 1904 г. един руски критик, пренебрегвайки новите за времето си изследвания за американския писател, твърди, че По е творил на пияна глава⁸. В англо-американската наука и критика десетки изследвания търсят отговор на въпроса каква е връзката между блестящото творчество на По и неговата ненормалност⁹. В Германия в началото на XX век По също е обект на психопатологични проучвания¹⁰.

Руските символисти под влиянието на Константин Балмонт – техен учител не само в стиха – и с примера на По, Бодлер и Пол Верлен пред очи са се отдавали на пиянски оргии¹¹. Съюзът между чашката и перото не е бил чужд и на българските символисти. Сериозно и шеговито той е бил обсъждан в по-интимните им прояви. През 1914-1915 г. Николай Райнов споделя в писмо: „Нашето си е същото: денем глад малко, нощем пиене... много, а през останалото време – работа.“ Или самоиронично: „Райнов пие, за да подражава на френските писатели“¹². Накратко, гениалният пияница е бил популярна културна фигура както в научно-критическата литература, така и в житейско-творческата практика през втората половина на XIX и началото на XX век.

Ще анализирам зараждането и развитието на легендата за пиянството на По, претърпяла множество интерпретации в американската и европейската критика, за да се получи по-добра представа за степента на опростяване на тези интерпретации в България. И най-добронамерените биографи на автора на *Камбаните* не могат да заобиколят факта, че той е посягал към бутилката и лесно е изпадал под властта на алкохола. Общото физическо състояние на По и тежкия му живот са причините за тази негова слабост. Над реалните факти с времето се е издигнала планина от злоумишлени и добронамерени тълкувания за пиянството му и така то е станало една от най-съществените съставки на мрачния мит за писателя. Мнозина от

⁷ Barine, Arvède. *Névrosés: Hoffmann – Quincey – Edgar Poe – G. de Nerval*. Paris: Librairie Hachette et Co, 1898. (За Edgar Poe вж. pp. 159-264.) <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k96224t.pdf> (04.07.2015). Вж. и: Cambiaire, Célestin Pierre. *The Influence of Edgar Allan Poe in France*. New York: Stechert, 1970 (first edition 1927), pp. 59-60.

⁸ Grossman, Joan Delaney. *Edgar Allan Poe in Russia: A Study in Legend and Literary Influence*. Würzburg: Jal-Verlag, 1973, pp. 75-76, 76-79, 138.

⁹ Young, Philip. The Earlier Psychologists and Poe. – *American Literature* 22.4 (Jan. 1951), pp. 442-454.

¹⁰ Kühnelt, H[arro] H. Die Aufnahme und Verbreitung von E. A. Poes Werken im Deutschen. *Festschrift für Walter Fisher*. Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter, 1959. 195-224, S. 199.

¹¹ Grossman, *ibid.*, p. 161.

¹² Цит. по Константинов, Георги. *Николай Лилиев сред своите приятели*. София, Български писател [Konstantinov, Georgi. *Nikolay Liliev vsred svoite priyateli*. Sofia: Balgarski pisatel], 1971, с. 149, 151.

биографите му, включително и най-авторитетните, прибавят към пианството и въпроса за употребата на опиум¹³.

Налага се едно отклонение. За По има, условно казано, три типа легенди, той се подвизава в три митично-нарративни образа. Първата легенда е романтично-сериозна. Тя е плод от сплитането на вирджинския култ към кавалерството (младостта си По прекарва в южния аристократичен щат Вирджиния – *Virginia*) и отвъдокеанските романтични образци на превръщане на живота в естетика и обратно, известни в Европа в началото на XIX век и представяни във Великобритания най-ярко от романтични величия като Лорд Байрон, Самюъл Тейлър Колридж, Чарлз Робърт Матюрин и цяла фаланга по-малко известни техни побратими¹⁴. Този мит е конкретна, регионална американска проява на по-общи романтични тенденции. Негов автор и ревностен поддръжник през целия си живот е самият По. Към тази легенда се отнасят детските и юношеските му спортни подвизи, надминаващи Байроновите; стремежът да се представи като дете чудо, пишещо на крехка възраст гениални стихове на байронични теми

¹³ Вж. напр. Allen, Hervey. *Israfel: The Life and Times of Edgar Allan Poe*. New York: Rinehart, 1949 (first edition 1926), pp. 297-301; и Quinn, Arthur Hobson. *Edgar Allan Poe: A Critical Biography*. New York: D. Appleton-Century Company, Incorporated, 1941. Пиене – pp. 49-50, 303, 347-348, 381, 401, 414, 458, 461-462, 478, 486, 511, 520, 526, 558, 568, 569-570, 580, 583, 584, 616-618, 621, 623-624, 664-665, 676, 682-683, 693; опиати – 350, 457, 579, 590-591, 592, 618 бел. 4, 639, 693-694. <http://www.eapoe.org/papers/misc1921/quinn00c.htm> (04.06.2015). Много подробно въпросът за По, наркотиците и алкохола се разисква в Anonymous. *Edgar Allan Poe, Drugs, and Alcohol*. <http://www.eapoe.org/geninfo/poalchl.htm#drugs> (11.07.2015).

¹⁴ Чуждите имена и заглавия в тази статия имплицитно поставят въпроса за изписването им в различни културни периоди. Привържениците на използването на така наречените „установени чужди имена“, вероятно без да го съзнават, изпадат в неудобно историческо и философско положение, при което априорно се приема, че съществува историческа застиналост на езика и културата, тоест някакъв вид Платонова вечна и непроменлива Идея за „правилно“ транскрибиране. Тези по-абстрактни предпоставки водят до конкретни ортографски недоразумения. В България такава псевдо-правилност по отношение на английския език и англоезичните литератури и култури се установява по време, когато тези явления са доста чужди дори за най-образованите българи и специалисти. След 1989 г. познаването ни на този език и тези култури драстично се е променило за добро и затова няма смисъл с днешните си знания да повтаряме грешките на миналото, мислейки ги за „установени“. Всяко нещо, направено от хората, се преправя от хората. Придържането към някогашните неточности обезсмисля новите ни по-дълбоки и по-точни знания. Затова – както в тази статия, така и изобщо в компаративистичните си изследвания – съм за обновяване на някога утвърдените неточни имена, а и на множеството далеч по-основни грешки и бели полета в разбирането на историята, естетиката, поетиката и философията на чуждите култури. Подобни поправки и преправяния се извършват и в миналото, те са част от културната динамика на България, както и на всяка друга култура. Първи пример: по-нататък говоря за статията на Гео Милев *Едгар Аллан По*. Гео Милев, превел *Хамлет* на Шекспир (въпросът дали освен с оригинала не си е служил и с другоезични преводи е отворен), изписва неправилно второто име на По, а самият По, поради неприязнтя си към своя неосиновил го пастрок, от когото заема второто си име Allan, редовно съкращава това име само до инициала „А“. Друг пример: в българските преводи на приказките (грешно назовавани разкази) на По от 1890-те до 1980-те години имената, заглавията и преводите се движат от приблизителност и побългаряване към по-голяма езикова и естетическа прецизност, която обаче в не малко случаи все още липсва. И трети пример, от тази статия: съвременните и по-точните имена и заглавия би трябвало да са следните, сравнени с вече утвърдените: *Изкуствените райове, опиум и хашиш* вместо *Изкуственият рай, опиум и хашиш*; Семюъл Тейлър Колридж, Чарлз Робърт Мачюрин, Върджиния вместо Самюъл Тейлър Колридж, Чарлз Робърт Матюрин, Вирджиния; „Лайджия“ вместо „Лигея“. Би било разумно най-известните имена да останат в традиционната си форма (напр. Байрон вместо по-точното Байрън), а по-малко популярните да започнат да се дават в по-точния им вид (напр. Мачюрин вместо Матюрин).

– например стихотворението *На Хелън*¹⁵, вдъхновено от Джейн Станърд (*Jane Stannard*) и смятано за един от поетичните му шедьоври, за което По твърди, че е писано, когато той е на четиринайсет години; мистифицираната автобиография, в която унизителното време в казармата, където гладуваният поет доброволно постъпва под чуждо име, за да получава войнишка чорба и дрехи, е подменено със смел порив към пътешествия и битки за свободата на поробена Гърция (отново опияняващият пример на Байрон, макар че По уточнява, че не стига до Гърция, а се озовава в Ст. Петербург)¹⁶; строгото черно облекло и дендизмът, който при сиромас като По по правило е вървял във възвишено-смешна комбинация със съдраните обуца и протритите панталони; безупречните маниери към дамите¹⁷; напетата стойка, придаваща необикновена енергичност на дребничката му фигура, пронизващият поглед и прочувствените рецитации на собствените стихотворения сред полуосветени салони и замряла публика¹⁸; претенциите за свръхкомпетентност по всички въпроси на литературата и науката; размиването на границата между реален и фикционален живот в приказките и стихотворенията, писани често в първо лице; бракът с невръстната му, рано починала първа братовчедка Вирджиния, която, съвсем по правилата на романтизма, за него е жена-дете, първоизвор на хармония и потенциал за бъдещо развитие; позирането дори в най-интимните писма; непрестанният стремеж личният живот да се извади на показ като лицедейство пред благосклонна публика¹⁹; безбройните литературни и житейски мистификации, заради които дори хора, на които се е доверявал, отказват да повярват на новината за смъртта му, смятайки, че това е поредната игра, и тъй нататък, и тъй нататък. Този романтично-южняшки житейско-литературен комплекс

¹⁵ Poe, Edgar Allan. To Helen [Helen, thy beauty is to me]. Poe, Edgar Allan. *Collected Works of Edgar Allan Poe*. Ed. Thomas Ollive Mabbott. 3 vols. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1969-1978, 1: 165-166.

¹⁶ Poe, Edgar Allan. Memorandum. James A[ibert] Harrison. *The Life and Letters of Edgar Allan Poe*. 2 vols. New York: Thomas Y. Crowell & Co., 1903, 1: 344-346 (вж. и коментара на Harrison, 1: 343-344). <http://eapoe.org/papers/misc1900/jah03118.htm> (11.07.2015).

¹⁷ За кавалерството на По и съпружеската му любов към Вирджиния вж. напр. спомена на Mrs. Osgood в Griswold, Rufus Wilmot. *Memoir of the Author*. Poe, Edgar Allan. *The Works of the Late Edgar Allan Poe* [1850]. 4 vols. 3: vii-xxxix, 3: xxxvi-xxxviii. <https://www.eapoe.org/papers/misc1827/18500004.htm> (28.01.2020).

¹⁸ За външността на По вж. Deas, Michael J. *The Portraits and Daguerreotypes of Edgar Allan Poe*. Charlottesville: University of Virginia [Press], 1989, особено pp. 2-7. <http://eapoe.org/papers/misc1921/deas00ca.htm> (11.07.2015); и Mabbott, Thomas Ollive. *Annals*. Poe, *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 1: 529-572, 1: 570-571 <http://eapoe.org/works/mabbott/tom1p118.htm> (19.06.2015).

¹⁹ Сред най-интересните изследвания за По като лицедей са: Krutch, Joseph Wood. *Edgar Allan Poe: A Study in Genius*. New York: Russell & Russell, 1965 (first edition 1926); и Fagin, Nathan Bryllian. *The Histrionic Mr. Poe*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1949.

обикновено се нарича „мистър По“ (*Mr. Poe*) – така, както се е именувал сам поетът и както е искал да го знаят всички приживе и подир смъртта²⁰.

Втората, европейската, легенда за По традиционно се приписва на Бодлер, макар че социално-културното противопоставяне на романтичния творец и враждебния му свят по отношение на По има американски корени. В американската разновидност на тази легенда писателят е неудачник в обществото на материалната сметка, но макар и непрекъснато търпящ удари и разочарования, той се стреми да се интегрира в този живот, да го победи по неговите закони. Бодлер развива този мит в модернистичен дух. Според него По е изгнаник в собствената си родина, той е горд индивидуалист, който отхвърля законите на обществото и му противопоставя свои собствени правила. Самият творец вече става мярка за света, а не обратното²¹. При Бодлер това е митът за падналия ангел, обречен на страдания върху грешната земя. Бодлеровият наратив се подема, варира, тълкува се едностранно и се профанира от френските модернисти, както и от модернистите в Европа, Русия, а и в България. Трите статии на Бодлер за По, както и кратките му предговори и послеслови за отделни творби на американеца са обширен проблем, чието място не е тук²². За нас е важно, че в първата статия за По – *Едгар Алън По, неговият живот и творби*, публикувана през 1852 г. в *Revue de Paris*, се анализира социалната и културната самота и отчужденост на модерниста от обществото – или, по-близо до Бодлеровите думи, затворничеството на По в Америка, страната на материалната сметка и безкрилия утилитаризъм в изкуството, присъщ на вкуса на тълпата при демокрацията²³. Темата е доразвита в началата на втората и третата статия. Редом с

²⁰ Легендата за „мистър По“ популярно и сбито е представена в Braddy, Haldeen. *Glorious Incense: The Fulfillment of Edgar Allan Poe*. Washington: The Scarecrow Press, 1953, pp. 154-160; и Haines, Charles. *Edgar Allan Poe: His Writings and Influence*. New York: Franklin Watts, 1974, pp. 12-15.

²¹ Alexander, Jean. *Affidavits of Genius: Edgar Allan Poe and the French Critics, 1847-1924*. Port Washington, New York: Kennikat Press, 1971, pp. 22-23.

²² Оригиначните статии на Бодлер са: Baudelaire, Charles. *Edgar Allan Poe, sa vie et ses ouvrages* [1852]. Ed. W. T. Bandy. Toronto: University of Toronto Press, 1973. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctt15jjch1 (30.01.2020); Baudelaire, Charles. *Edgar Poe, sa vie et ses œuvres* [1856]. Poe, Edgar Allan. *Histoires extraordinaires*. Traduction par Charles Baudelaire. Paris: Michel Lévy frères, 1869, pp. 3-32.

https://fr.wikisource.org/wiki/Edgar_Poe,_sa_vie_et_ses_œuvres (15.07.2015); Baudelaire, Charles. *Notes nouvelles sur Edgar Poe* [1857]. Poe, Edgar Allan. *Nouvelles Histoires extraordinaires*. Traduction par Charles Baudelaire. A.

Quantin, 1884 [1857], pp. i-xix. https://fr.wikisource.org/wiki/Notes_nouvelles_sur_Edgar_Poe (15.07.2015). За анализ на американските източници на първата статия на Бодлер и начина, по който редакторът W. T. Bandy защитава Бодлер от обвинения в плагиатство, вж. Richard, Claude. *AidgarPo Once Again*. *Poe Studies*. June 1976. Vol. IX, №1, 9: 27-29. <https://www.eapoe.org/psstudies/ps1970/p1976109.htm> (30.01.2020). За превод на статиите на английски, включващи и кратките предговори и послеслови на Бодлер към отделни творби на По, вж. Baudelaire, Charles.

Baudelaire on Poe: Critical Papers [republication of the 1952 book]. Trans. and ed. Lois and Francis E. Hyslop, Jr. Mineola, New York: Dover Publications, Inc., 2014. Трите статии на Бодлер са преведени на български в Бодлер, Шарл. *Естетически и критически съчинения*. Съставител Димитър Аврамов. Прев. Лилия Сталева, Димитър Аврамов, Димитър Григоров. София: Наука и изкуство [Charles Baudelaire. *Esteticheski i kriticheski satchineniya*. Sastavitel Dimitar Avramov. Prev. Liliya Staleva, Dimitar Avramov, Dimitar Grigorov. Sofia: Nauka i izkustvo], 1976, с. 120-198.

²³ Baudelaire. *Edgar Allan Poe, sa vie et ses ouvrages*.

отчуждението от другите, пише Бодлер, По бил чужд и на себе си – пиянството му частично можело да се обясни като временно бягство от тежкия му живот, а смъртта му имала белезите на самоубийство²⁴. Европейският мит за пиянството и опиянението на американския поет ще бъде развит по-долу, когато говоря за Гео Милев и По.

Третата легенда за По е с домашен, американски произход. Тя е плод на общество с утилитарно-прагматично и моралистично отношение към изкуството, каквото в преобладаваща степен е било американското около средата на деветнайсетото столетие. В нея първата легенда, митът за „мистър По“, се оглежда като в криво огледало. Нейната същност е в това, че разбира романтичния По с отрицателен знак и това се проявява в широкия диапазон от подигравката до безкомпромисното морално осъждане и културния остракизъм. Този мит като че ли най-точно се именува с етикетчето, което един възнегодувал Божи служител благочестиво лепва на писателя няколко години подир кончината му – „гениална свиня“²⁵.

Легендите за пиянството на По имат различен смисъл в трите главни мита за писателя. Те обаче се раждат сред литературните борби приживе на американския писател и са важна съставка на третия, мрачния наратив за По. Ето как става това²⁶. През първата половина на XIX век липсата на авторско право за неамериканските писатели в САЩ е подчинявало автора на издателя в тази страна. Американските писатели е трябвало да се борят с безплатните пиратски издания, внасяни от Англия, които са гарантирали сигурна печалба с високото си качество и престижността си, неща, липсващи на американската литература. Хонорарите на местните автори са били символични. Професионални писатели, живеещи единствено от творческия си труд – с няколко изключения, – не е имало. Литературният живот е протичал в групировки, включващи издател, писатели и литературно списание, което ги е рекламирало и е бранело интересите им. Критиката в тези списания е хвалела не творби, а автори. Името на добре разхваления писател е било гаранция за продажба на произведенията му. Групировките са враждували и са защитавали пазарите си. Когато силното критическо перо на По, наричан заради остротата на ранната си критика Томахавката (*The Tomahawk Man*)²⁷ и цял живот стоял настрана от могъщите литературни групировки, започва да се бори за естетически, а не финансови критерии, то засяга мнозина членове на групировките. За да неутрализира

²⁴ За пиянството на По, причинено от затворничеството му в пуританска Америка, освен в трите статии вж. и Baudelaire, Charles. Preface to *Berenice* [1852]. Baudelaire, *Baudelaire on Poe*. 138-140, p. 138.

²⁵ Цит. по Whitman, Sarah Helen. *Edgar Poe and His Critics*. New York: Haskell House Publishers, 1972 (first edition 1860), p. 97.

²⁶ До края на параграфа ползвам Moss, Sidney Phil. *Poe's Literary Battles: The Critic in the Context of His Literary Milieu*. Durham, North Carolina: Duke University Press, 1963.

²⁷ Вж. напр. Jacobs, Robert D. The Courage of a Critic: Edgar Poe as Editor. Baltimore: *The Edgar Allan Poe Society of Baltimore*, 1971. 1-24, pp. 5, 16, 17. <http://www.eapoe.org/papers/psblctr/pl19701.htm> (11.07.2015).

авторитетните му мнения, засегнатите прибягват не до фронтална литературна и естетическа критическа атака, за която не са имали сили, а до обходни маневри. Групираните дискредитират критическите мнения на По не като оборват литературните му идеи, а компрометирайки го като умствено нормален и морален човек. Портретът, рисуван от враговете на По, изглежда така: „плътски връзки с тъща му [Мария Клем – *Maria Clemm*, по-млада сестра на баща му и леля на По, която е майка на съпругата на По, Виржиния, и така е едновременно леля и тъща на писателя – Н. Н.]; [...] литературен сноб [...] [;] нечистоплътен критик, мърсящ литературния свят – човек, опетнен с алкохолизъм, безнравственост, плагиатство и лудост“²⁸. Този мит се създава в последните години от живота на писателя, но по редица причини, на които ще се спра, с времето се разпростира върху целия му живот и творчество. В него на алкохола се пада много важна роля²⁹.

Подир смъртта на По, Руфъс Уилмът Гризуолд – критик, редактор, поет и съставител на авторитетни за времето си антологии на американската литература – в две биографично-критически статии – статията, подписана с името Лудвиг, *Смъртта на Едгар Алън По* (1849) и *Мемоар на автора* (1850)³⁰, – традиционно, но неправилно смятани за начало на кампанията срещу писателя, полага най-категоричните черни акценти върху портрета, започнат приживе от неприятелите на По³¹. Той също зачерква твореца, охулвайки човека: „Съществува изключителна хармония между неговите [на По – Н. Н.] лични и литературни качества. [...] По не показва нито в живота си, нито пък в творбите си каквото и да било достойнство“³². Традиционно се мисли, че По сам посочва Гризуолд за изпълнител на литературното си завещание и пожелава Гризуолд да редактира и издаде творбите му посмъртно. Няма положителни данни, че това наистина е така³³. Това обаче се установява много по-късно, когато *Мемоар* е получил широка известност като официална биография на По. Този факт и *Мемоар*, придружаващ четиритомното издание на съчиненията на По, подготвено от Гризуолд, близо

²⁸ Moss, *Poe's Literary Battles*, pp. 130-131.

²⁹ За примери, в които По е дискредитиран в памфлети и романи от враговете си като пияница, вж. Moss, *Poe's Literary Battles*, pp. 114-116; и Moss, S[idney] P[hil]. *Poe's Major Crisis: His Libel Suit and New York's Literary World*. Durham, North Carolina: Duke University Press, 1970, pp. 106-109, 116-117.

³⁰ Ludwig [Rufus Wilmot Griswold]. *Death of Edgar Allan Poe*. (28.06.2015)

<http://eapoe.org/papers/misc1827/nyt49102.htm>; Griswold, *Memoir of the Author*.

³¹ За Гризуолд вж. Bayless, J[ay]. *Rufus Wilmot Griswold: Poe's Literary Executor*. Nashville, Tennessee: Vanderbilt University Press, 1943.

³² Griswold, *Memoir of the Author*, p. xxxi.

³³ Вж. Woodberry, George Edward. *The Life of Edgar Allan Poe Personal and Literary with His Chief Correspondence with Men of Letters*. 2 vols. New York: Biblo and Tannen, 1965 (first edition 1909), 2: 450; Bayless, *ibid.*, pp. 166-168; Anonymous. *The Works of the Late Edgar Allan Poe (1850-1856)*. <http://eapoe.org/works/editions/griswold.htm> (05.07.2015); и Anonymous. *Edgar Allan Poe and Rufus Wilmot Griswold*. <https://www.eapoe.org/geninfo/poegrsw.htm> (29.01.2020).

четвърт век са били неоспорими козове в ръцете на зложелателите на писателя³⁴. В мрачните писания на Гризуолд пианството на По е подчертано многократно³⁵. По-късно се доказва, че чрез фалшификации той го е представил в хиперболични размери. Гризуолд пише, че По бил човекомразец и нямал приятели. Той хвали приказките, поезията и критиката на По, но и намира големи недостатъци в тях. Биографът твърди, че пианството на По, което го прави безотговорен и непредсказуем, е причина за личните и професионалните му злосъстия.

В десетилетията след Гризуолд митът за пианството на По се разраства. Биографичните загадки около писателя държат в центъра на вниманието тези въпроси почти век. Още в първите години подир смъртта на По избухва литературна война за оценяване на творчеството му, която повече от половин столетие се води във формата най-вече на биографични спорове³⁶. Фактите за края на По са неизяснени³⁷. В по-новите хипотези за смъртта му, както и във версията на Гризуолд, алкохолът заема важно място³⁸.

Някои тенденции в по-старото литературознание, свързващи генезиса на творбата с личността на твореца, са друга причина за жилавото сплитане на пианските легенди с името на По. Овехтял и наивен биографизъм, отъждествяващ автор и герой, се среща дори в по-нови публикации за По, нерядко с привкус на психопатология и психоанализа³⁹. Много по-рядко По и неговите герои, разказващи от първо лице, се разграничават⁴⁰. Тези методологически особености в някои случаи стават увеличително стъкло, през което митът за пианството на По добива прекомерни размери в разбирането на едно творчество със силни романтични елементи.

Какви са романтичните особености в творчеството на По, подхранващи мита за пианството му? В литературната журналистика на Великобритания и САЩ в първите десетилетия на XIX век съществува широко известна конвенция за създаването на литературни

³⁴ Poe, *The Works of the Late Edgar Allan Poe*; вж. и Anonymous, *The Works of the Late Edgar Allan Poe*, където се коментират многобройните издания на този четиритомник.

³⁵ Griswold, "Memoir of the Author," pp. x, xiv, xvi, xvii, xviii, xxi, xxiv, xxx, xxxvi.

³⁶ Вж. напр. A. H. Quinn, *ibid.*, pp. 642-695; Campbell, Killis. *The Mind of Poe and Other Studies*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1933, pp. 63-93; и Hutcherson, D. R. Poe's Reputation in England and America, 1850-1909. *American Literature* 14.3 (Nov. 1942). 211-233.

³⁷ A. H. Quinn, *ibid.*, pp. 642-643.

³⁸ Thomas, Dwight R. and David K. Jackson. *The Poe Log: A Documentary Life of Edgar Allan Poe, 1809-1849*. Boston: G. K. Hall & Co., 1987, pp. 844-847. <http://eapoe.org/papers/misc1921/tplg00ca.htm> (05.07.2015); Mabbot, *ibid.*, pp. 568-569; Braddy, *ibid.*, pp. 181-185; Griswold, *Memoir of the Author*, p. xxx.

³⁹ Вж. напр. Haines, Charles. *Edgar Allan Poe: His Writings and Influence*. New York: Franklin Watts, 1974, pp. 44-46, 48-49, 50, 85; Anderson, Carl L. *Poe in Northlight: The Scandinavian Response to His Life and Work*. Durham, N.C., Duke University Press, 1973, pp. 67-68; Howarth, William L. Introduction. Ed. William L. Howarth. *Twentieth Century Interpretations of Poe's Tales: A Collection of Critical Essays*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall Inc., 1971. 1-23, pp. 13-16; Pollin, Burton Ralph. *Discoveries in Poe*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1970, pp. 215-216; Quinn, Patrick Francis. *The French Face of Edgar Poe*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1957, pp. 192, 197-198, 200-201, 220, 223-225, 228; и Young, Philip. The Earlier Psychologists and Poe. *American Literature* 22.4 (Jan. 1951): 442-454.

⁴⁰ Вж. напр. Gargano, James W. The Question of Poe's Narrators. *College English*. 25.3 (Dec. 1963). 177-181.

„персони“, литературни маски на главните писатели на списанието за пред тяхната публика, чрез които конкретно се е осъществявало разколебането на границите между житейски факт и художествена фикция⁴¹. Много от най-известните мъжки характери на По като Уилиам Уилсън от едноименната приказка и Родърик Ашър от *Падението на дома Ашър* са идеализирани автопортрети в байроничен дух⁴². Затова не е било трудно в приказки, писани от първо лице, героите, които пият или употребяват опиум, да бъдат отъждествявани с По с всички последици за репутацията на автора, идещи от утилитаристичните и моралистичните настроения на американската му публика, за която романтизмът е бил все още нов и недобре известен. Такива приказки са например *Лигея*, *Черният котарак*, *Ангелът на необикновеното*, *Приказка за Нацърбените планини*, *Уилиам Уилсън*, *Живот в смъртта (Овалният портрет)*, *Падението на дома Ашър*, романът *Повесттованието на Артър Гордън Пим от Нантакит* и други⁴³.

Самият „мистър По“ в една предизвикателна автобиографична бележка с нарочно променени факти, с която се представя пред публиката и която става след това основа на ранните му биографии, изтъква, че в университета е водил „много разпътен живот“⁴⁴.

Накрая, превръщането на По в знаменитост за масова консумация подир смъртта му е причина и до днес в по-популярни книги и статии за него да се отделя обширно внимание на пикантни подробности от живота му, сред които – редом с любовните приключения – е и слабостта му към чашката⁴⁵. От принципно същия масово-комерсиален вид са и бележките на Боян и Ил. П. Ил., с които започна това изследване.

След като видяхме как пиянството на По се споменава в ранните български популяро-сензационни критики за този писател и какви научно-критически наративи опростяват те, нека обърнем поглед и към високия български модернизъм – статията *Едгар Аллан По* (1919) на Гео

⁴¹ Allen, Michael L. *Poe and the British Magazine Tradition*. New York: Oxford University Press, 1969, pp. 56-73.

⁴² Poe, Edgar Allan. William Wilson. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 426-448; Poe, Edgar Allan. The Fall of the House of Usher. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 397-417; и Haines, Charles. *Edgar Allan Poe: His Writings and Influence*. New York: Franklin Watts, 1974, pp. 42-46.

⁴³ Poe, Edgar Allan. Ligeia. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 310-330; Poe, Edgar Allan. The Black Cat. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 3: 849-59; Poe, Edgar Allan. The Angel of the Odd. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 3: 1100-1110; Poe, Edgar Allan. A Tale of the Ragged Mountains. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 3: 939-950; Poe, Edgar Allan. Life in Death (The Oval Portrait). Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 662-665; и Poe, Edgar Allan. *The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket*. Poe, Edgar Allan. *The Complete Works of Edgar Allan Poe*. Ed. James A. Harrison. 17 vols. New York: Thomas Y. Crowell & Company Publishers, 1902. 3: 1-245.

⁴⁴ Poe, Edgar Allan. Memorandum. Harrison, James A[lbert]. *The Life and Letters of Edgar Allan Poe*. 2 vols. New York: Thomas Y. Crowell & Co., 1903. 1: 344-346, 1: 345 (вж. и коментара на Harrison, 1: 343-344). (11.07.2015) <http://eapoe.org/papers/misc1900/jah03118.htm>.

⁴⁵ Вж. напр. Mankowitz, W[olf]. *The Extraordinary Mr. Poe*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1978; Anderson, *ibid.*, pp. 154-156, съобщава за подобна биография на норвежки.

Милев⁴⁶. Тя е предговор към *Избрани поеми* на По, първата книга в поредицата *Книги за библиофили*, издавана от Гео Милев, и съдържа 11 стихотворения на американеца в превод на Георги Михайлов⁴⁷. Михайлов превежда не от английските оригинали, а от руски и френски⁴⁸. Незнайно защо статията на Гео Милев не е включена нито в тритомното му издание, нито в публикувания му архив, нито в най-пълното засега петтомно издание на съчиненията му⁴⁹. Това е най-дългият и най-важният текст на българския поет, критик и издател за американския писател. Нещо повече – това е най-ярквата критическа символистична интерпретация на По в България. Идеите на Гео Милев за По не са оригинални, доколкото са взети от европейските, предимно френски модернистични интерпретации за този писател. И заедно с това те са и оригинални, доколкото се вграждат в критико-естетическата система на Гео Милев, приемат нейните закони и едновременно с това стават техни ефектни изразители.

Тук не се занимавам с цялата статия на Гео Милев, а само с пасажа, говорещ за пианството и опиуманията на По. След като Гео Милев определя По най-общо като модернист от типа на Стефан Маларме, той обяснява какво именно го прави такъв. Българският критик се опира на известни от повече от половин век факти и митове, но преосмислени според естетиката му: „Пред тези тъмни очи на пианата душа израстват чудовищни *paradis artificiels* – създаване на алкохола и лауданума – израства странната страна на сънищата и виденията: безсмъртното Отвъд на Изкуството“⁵⁰. Гео Милев не използва американския мит за пианството на По, който се опира на биографични факти, за да компрометира човека и твореца, както са правели враговете на писателя в Америка, нещо, което вече видяхме. Българският критик повтаря естетическата причина за пианството на По, изказана от Бодлер, който дава две обяснения за този грях на певеца на *Анабел Ли*. Първото е социално-лично, биографично и медицинско: По пиел, за да забрави временно ужасния си живот; той по природа бил предразположен да се

⁴⁶ Милев, Гео. Едгар Аллан По. По, Едгар. *Избрани поеми*. На български от Г[еорги] Михайлов. Стара Загора – София: Книгоиздателство „Везни“ [Milev, Geo. Edgar Allan Po. Po, Edgar. *Izbrani poemi*. Na bulgarski ot G[еорги] Mihaylov. Stara Zagora – Sofia: Knigoizdatelstvo „Vezni“], 1919. 7-10.

⁴⁷ По, *Избрани поеми*. Книгата всъщност включва 12 стихотворения, но първото, *Нелли*, не е от По, а е имитация на По, нещо, което преводачът и издателят очевидно не знаят.

⁴⁸ К[онстантинов], К. Поеми от Едгар По. *Златорог*. [К[онстантинов], К. Poemi ot Edgar Po] I. 1920: 8, с. 707-708.

⁴⁹ Милев, Гео. *Съчинения*. Ред. Георги Марков, Леда Милева. 3 тома. София: Български писател [Milev, Geo. *Sachineniya*. Red. Georgi Markov, Leda Mileva. 3 toma. Sofia: Balgarski pisatel], 1975-1976; Милев, Гео. *Литературен архив. Том 2: Гео Милев*. Встъпителна студия, публикация и коментар Георги Марков. София: Издателство на Българската академия на науките [Milev, Geo. *Literaturen arhiv. Tom 2: Geo Milev*. Vstapitelna studiya, publikatsiya i komentar Georgi Markov. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite], 1964; Милев, Гео. *Съчинения в пет тома*. Редакционна колегия: Леда Милева, Иван Гранитски, Петър Велчев, Георги Янев. 5 тома. София: Издателство „Захарий Стоянов“ [Milev, Geo. *Sachineniya v pet toma*. Redaktsionna kolegiya: Leda Mileva, Ivan Granitski, Petar Velchev, Georgi Yanev. 5 toma. Sofia: Izdatelstvo „Zahariy Stoyanov“], 2007.

⁵⁰ Милев, Едгар Аллан По, с. 8.

напива от нищожни количества алкохол⁵¹. Второто обяснение е естетическо и литературно и до голяма степен важи за самия Бодлер и неговата книга *Изкуственият рай, опиум и хашиш*, както и за романтично-модернистичната традиция, в която реалният несъвършен свят се подменя с утопичния свят на изкуството, с художествени визии за субективно-трансцендентна реалност. Замяната на реалното с естетическото става с помощта на алкохола. Бодлер пише:

в пиянството не съществуват единствено вериги от съновидения, но и последователности от мисли, които, за да бъдат повторени, изискват породилата ги среда. [...] пиянството на По е било мнемонично средство, метод на работа, енергичен и смъртоносен [...]. Поетът се е научил да пие точно както един внимателен писател си води бележки. Той не е могъл да се съпротивлява на желанието да улови повторно чудесните или плашещите визии, едва доловимите прозрения, които той е преживял в предишна буря; те са били стари познания, които властно са го привличали, и за да поднови връзката си с тях той е тръгвал по най-опасния, но най-краткия път. Една част от това, което ни доставя удоволствие днес, е онуй, което го е убило.

В *Изкуственият рай*, в главата *Човекът-Бог (L'Homme-Dieu)*, Бодлер цитира три приказки на По, споменаващи опиати – *Лигея*, *Беренис* и *Приказка за Нащърбените планини*⁵². Теофил Готие, в предговора си към *Цветята на злото* на Бодлер, повтаря и двете обяснения на Бодлер: „Той [По] пиеше, без да се напива, за да забрави, за да се озове може би отново в областта на халюцинирането, подпомагащо творчеството му, или дори да сложи край на един непоносим живот, избягвайки скандала на едно действително самоубийство“⁵³. Стефан Маларме е близък до Бодлер – пиянството е социално-културен, както и чисто творчески факт, без второто да значи, че По е интуитивен творец⁵⁴. Естетическото обяснение на Балмонт за пиянството и опиуманията на По повтаря Бодлер, Готие и Маларме: „виното е и път към познанието“⁵⁵. Един френскоезичен изследовател пише в началото на 1920-те години: „‘paradis

⁵¹ Baudelaire, Edgar Poe, sa vie et ses œuvres, pp. 25-27. Подобни обяснения дава и Джордж Грейъм, защитник и ценител на По, познаващ го отблизо, когото Бодлер може би перифразира – вж. Graham, George R[ex]. Defense of Poe [1850]. Harrison, *ibid.*, 1: 399-410, 1: 407-408. <https://eapoe.org/papers/misc1900/jah03125.htm> (11.07.2015); и Graham, George R[ex]. The Genius and Characteristics of the Late Edgar Allan Poe [1854]. *Graham's Magazine*. February 1854. 216-225, pp. 220-221. <http://eapoe.org/papers/misc1851/18540200.htm> (26.07.2015).

⁵² Baudelaire, *Les Paradis*, pp. 71-73; Poe, Edgar Allan. Berenice. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 208-219.

⁵³ Gautier, Théophile. «Charles Baudelaire». Charles Baudelaire. *Les Fleurs de mal*. Paris: Michel Lévy frères, 1868. 1-75, p. 49. (21.06.2015) [https://fr.wikisource.org/wiki/Charles_Baudelaire_\(Gautier\)](https://fr.wikisource.org/wiki/Charles_Baudelaire_(Gautier)).

⁵⁴ Mallarmé, Stéphane. *Œuvres complètes*. Texte établi et annoté par Henri Mondor et G. Jean-Aubry. Bibliothèque de la Pléiade. Paris: Gallimard, 1945, p. 226.

⁵⁵ Балмонт, К[онстантин]. Очерк жизни Эдгара По. *Собрание сочинений Эдгара По в переводе с английского К[онстантина] Д. Балмонта*. 5 тома. Москва: Скорпион [Balymont, K[onstantin]. Oчерk zhizni Edgara Po. *Sobranie sochineniy Edgara Po v perevode s angliyskogo K[onstantina] D. Balymonta*. 5 toma. Moskva: Skorpiion], 1901-1912. 5: 1-107, 5: 70-71, 74. Социалното тълкуване на Балмонт на тези факти следва Бодлер и американските биографи на По – вж. 5: 72-75.

artificiels' [на Бодлер – Н. Н.] целите са пропити с мисълта на По⁵⁶. Казано накратко, биографично-митичното пиянство на По е потребно на Гео Милев, за да представи отвъдокеанския писател като интуитивно-подсъзнателен и трансцендентен творец, такъв, какъвто е модернистичният писател в Гео-Милевите собствени разбирания около 1919 г. (които е неуместно да обяснявам в тази статия).

Дискурсът за пиянството на По е многоаспектен сбор от разнообразни причини: реалните биографични факти; литературния живот в САЩ от първата половина на XIX век; закономерностите на литературно-историческото изследване, започващо обикновено с биографични проучвания; известни методологически особености на по-старото литературознание; използването на психопатологията и психоанализата в литературознанието; някои характеристики на романтичния живот и творчеството; желанието да се привлече към литературата най-широка публика, често със скандалните прийоми на комерсиалността; и желанието на модернистите от поколението на Гео Милев да наложат новото за тогавашна България западно модерно изкуство, при което те повтарят – по правило с голямо закъснение, частично и опростено – вече клиширани западни наративи в защита на това изкуство и неговите творци. По аналогичен начин се изгражда и легендата за лудостта и опиуманията на По, които са други съществени съставки в големия мит за По като физически и психически ненормален писател.

Библиография

Бальмонт, К[онстантин]. Очерк жизни Эдгара По. *Собрание сочинений Эдгара По в переводе с английского К[онстантина] Д. Бальмонта*. 5 тома. Москва: Скорпион [Balymont, K[onstantin]. *Ocherk zhizni Edgara Po. Sbranie sochineniy Edgara Po v perevode s angliyskago K[onstantina] D. Balymonta*. 5 toma. Moskva: Skorpion], 1901-1912. 5: 1-107.

Бодлер, Шарл. *Естетически и критически съчинения*. Съставител Димитър Аврамов. Прев. Лилия Сталева, Димитър Аврамов, Димитър Григоров. София: Наука и изкуство [Sharl Bodler. *Esteticheski i kriticheski sashineniya*. Sastavitel Dimitar Avramov. Prev. Liliya Staleva, Dimitar Avramov, Dimitar Grigorov. Sofia: Nauka i izkustvo], 1976.

Боян. Пияници-поети. *Дневник* [Boyan. Piyantsi-poeti. *Dnevnik*]. I, 1902, № 96. 2.

Ил. П. Ил. Алкоголикът-писател, или, както го наричат, поетът на ужаса. *Мир* [И. П. И. Alkoholikat-pisatel, ili, kakto go narichat, poetat na uzhasa]. XLVII, 1941, № 12166. 2.

Константинов, Георги. *Николай Лилиев сред своите приятели*. София: Български писател [Konstantinov, Georgi. *Nikolay Liliev vsred svoite priyateli*. Sofia: Balgarski pisatel], 1971.

⁵⁶ Seylaz, Louis. *Edgar Poe et les premiers Symbolistes français*. Genève: Slatkine Reprints, 1979 (first edition 1923), p. 53.

К[онстантинов], К. Поеми от Едгар По. *Златороз* [K[onstantinov], K. Poemi ot Edgar Po]. I, 1920: 8. 707-708.

Милев, Гео. Едгар Аллан По. По, *Избрани поеми* [Milev, Geo. Edgar Allan Po. Po. *Izbrani poemi*]. 7-10.

Милев, Гео. *Литературен архив. Том 2: Гео Милев*. Встъпителна студия, публикация и коментар Георги Марков. София: Издателство на Българската академия на науките [Milev, Geo. *Literaturen arhiv. Tom 2: Geo Milev. Vstapitelna studiya, publikatsiya i komentar Georgi Markov. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite*], 1964.

Милев, Гео. *Съчинения*. Ред. Георги Марков, Леда Милева. 3 тома. София: Български писател [Milev, Geo. *Sachineniya*. Red. Georgi Markov, Leda Mileva. 3 toma. Sofia: Balgarski pisatel], 1975-1976.

Милев, Гео. *Съчинения в пет тома*. Редакционна колегия: Леда Милева, Иван Гранитски, Петър Велчев, Георги Янев. 5 тома. София: Издателство „Захарий Стоянов“ [Milev, Geo. *Sachineniya v pet toma*. Redaktsionna kolegiya: Leda Mileva, Ivan Granitski, Petar Velchev, Georgi Yanev. 5 toma. Sofia: Izdatelstvo „Zahariy Stoyanov“], 2007.

По, Едгар. *Избрани поеми*. На български от Г[еорги] Михайлов. Стара Загора – София: Книгоиздателство „Везни“ [Po, Edgar. *Izbrani poemi*. Na balgarski ot G[еорги] Mihaylov. Stara Zagora – Sofia: Knigoizdatelstvo „Vezni“], 1919.

Alexander, Jean. *Affidavits of Genius: Edgar Allan Poe and the French Critics, 1847-1924*. Port Washington, New York: Kennikat Press, 1971.

Allen, Hervey. *Israfel: The Life and Times of Edgar Allan Poe*. New York: Rinehart, 1949 (first edition 1926).

Allen, Michael L. *Poe and the British Magazine Tradition*. New York: Oxford University Press, 1969.

Anderson, Carl L. *Poe in Northlight: The Scandinavian Response to His Life and Work*. Durham, N.C., Duke University Press, 1973.

Anonymous. *Edgar Allan Poe and Rufus Wilmot Griswold*.
<https://www.eapoe.org/geninfo/poegrsw.htm> (29.01.2020).

Anonymous. *Edgar Allan Poe, Drugs, and Alcohol*.
<http://www.eapoe.org/geninfo/poecalchl.htm#drugs> (11.07.2015).

Anonymous. *The Works of the Late Edgar Allan Poe (1850-1856)*.
<http://eapoe.org/works/editions/griswold.htm> (05.07.2015).

Barine, Arvède. *Névrosés: Hoffmann – Quincey – Edgar Poe – G. de Nerval*. Paris: Libraire Hachette et Co, 1898 (За Edgar Poe вж. pp. 159-264.) <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k96224t.pdf> (04.07.2015).

Baudelaire, Charles. *Baudelaire on Poe: Critical Papers*. [Republication of the 1952 book] Trans. and ed. Lois and Francis E. Hyslop, Jr. Mineola, New York: Dover Publications, Inc., 2014.

Baudelaire, Charles. *Edgar Allan Poe, sa vie et ses ouvrages* [1852]. Ed. W. T. Bandy. Toronto: University of Toronto Press, 1973. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctt15jjch1 (30.01.2020).

Baudelaire, Charles. *Edgar Poe, sa vie et ses œuvres* [1856]. Poe, *Histoires Extraordinaires*. 3-32.

- Baudelaire, Charles. *Les paradis artificiels, opium et haschisch*. Paris: Poulet-Malassis et de Broise, 1860. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5832770f> (15.07.2015).
- Baudelaire, Charles. Notes nouvelles sur Edgar Poe [1857]. Poe, *Nouvelles Histoires Extraordinaires*. i-xix.
- Baudelaire, Charles. Preface to 'Berenice' [1852]. Baudelaire, *Baudelaire on Poe*. 138-140.
- Bayless, J[ay]. *Rufus Wilmot Griswold: Poe's Literary Executor*. Nashville, Tennessee: Vanderbilt University Press, 1943.
- Braddy, Haldeen. *Glorious Incense: The Fulfillment of Edgar Allan Poe*. Washington: The Scarecrow Press, 1953.
- Cambiaire, Célestin Pierre. *The Influence of Edgar Allan Poe in France*. New York: Stechert, 1970 (first edition 1927).
- Campbell, Killis. *The Mind of Poe and Other Studies*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1933.
- Deas, Michael J. *The Portraits and Daguerreotypes of Edgar Allan Poe*. Charlottesville: University of Virginia [Press], 1989. <http://eapoe.org/papers/misc1921/deas00ca.htm> (11.07.2015).
- De Quincey, Thomas. *Confessions of an English Opium-Eater*. Oxford World Classics. EPUB. 27 Jan., 2020.
- Fagin, Nathan Bryllian. *The Histrionic Mr. Poe*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1949.
- Gargano, James W. The Question of Poe's Narrators. *College English*. 25.3 (Dec. 1963). 177-181.
- Gautier, Théophile. «Charles Baudelaire». Charles Baudelaire. *Les Fleurs de mal*. Paris: Michel Lévy frères, 1868. 1-75. [https://fr.wikisource.org/wiki/Charles_Baudelaire_\(Gautier\)](https://fr.wikisource.org/wiki/Charles_Baudelaire_(Gautier)) (21.06.2015).
- Graham, George R[ex]. Defense of Poe [1850]. Harrison, *The Life and Letters of Edgar Allan Poe*. 1: 399-410. <https://eapoe.org/papers/misc1900/jah03125.htm> (11.07.2015).
- Graham, George R[ex]. The Genius and Characteristics of the Late Edgar Allan Poe [1854]. *Graham's Magazine*. February 1854. 216-225. <http://eapoe.org/papers/misc1851/18540200.htm> (26.07.2015).
- Griswold, Rufus Wilmot. Memoir of the Author. Poe. *The Works of the Late Edgar Allan Poe*. 3: vii-xxxix. <https://www.eapoe.org/papers/misc1827/18500004.htm> (28.01.2020).
- Grossman, Joan Delaney. *Edgar Allan Poe in Russia: A Study in Legend and Literary Influence*. Würzburg: Jal-Verlag, 1973.
- Haines, Charles. *Edgar Allan Poe: His Writings and Influence*. New York: Franklin Watts, 1974.
- Harrison, James A[lbert]. *The Life and Letters of Edgar Allan Poe*. 2 vols. New York: Thomas Y. Crowell & Co., 1903. <https://eapoe.org/papers/misc1900/jah03100.htm> (vol. 1), <https://eapoe.org/papers/misc1900/jah03200.htm> (vol. 2), (11.07.2015).
- Howarth, William L. Introduction. Ed. William L. Howarth. *Twentieth Century Interpretations of Poe's Tales: A Collection of Critical Essays*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall Inc., 1971. 1-23.
- Hutcherson, D. R. Poe's Reputation in England and America, 1850-1909. *American Literature* 14.3 (Nov. 1942). 211-233.

- Jacobs, Robert D. *The Courage of a Critic: Edgar Poe as Editor*. Baltimore: The Edgar Allan Poe Society of Baltimore, 1971. 1-24. <http://www.eapoe.org/papers/psblctrs/pl19701.htm> (11.07.2015).
- Krutch, Joseph Wood. *Edgar Allan Poe: A Study in Genius*. New York: Russell & Russell, 1965 (first edition 1926).
- Kühnelt, H[arro] H. Die Aufnahme und Verbreitung von E. A. Poes Werken im Deutschen. *Festschrift für Walter Fisher*. Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter, 1959. 195-224.
- Lombroso, C[esare]. *Genio e follia in rapporto alla medicina legale, alla critica ed alle storia*. Roma, Torino, Firenze: Fratelli Bocca, 1882 (first edition 1864).
- Ludwig [Rufus Wilmot Griswold]. *Death of Edgar Allan Poe*. <http://eapoe.org/papers/misc1827/nyt49102.htm> (28.06.2015).
- Mabbot, Thomas Ollive. *Annals. Poe. The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 1: 529-572. Web. <http://eapoe.org/works/mabbott/tom1p118.htm> (19.06.2015).
- Mallarmé, Stéphane. *Œuvres complètes*. Texte établi et annoté par Henri Mondor et G. Jean-Aubry. Bibliothèque de la Pléiade. Paris: Gallimard, 1945.
- Mankowitz, W[olf]. *The Extraordinary Mr. Poe*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1978.
- Moss, Sidney Phil. *Poe's Literary Battles: The Critic in the Context of His Literary Milieu*. Durham, North Carolina: Duke University Press, 1963.
- Moss, S[idney] P[hil]. *Poe's Major Crisis: His Libel Suit and New York's Literary World*. Durham, North Carolina: Duke University Press, 1970.
- Poe, Edgar Allan. The Angel of the Odd. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 3: 1100-1110.
- Poe, Edgar Allan. Berenice. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 208-219.
- Poe, Edgar Allan. The Black Cat. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 3: 849-859.
- Poe, Edgar Allan. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. Ed. Thomas Ollive Mabbot. 3 vols. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1969-1978.
- Poe, Edgar Allan. *The Complete Works of Edgar Allan Poe*. Ed. James A. Harrison. 17 vols. New York: Thomas Y. Crowell & Company Publishers, 1902.
- Poe, Edgar Allan. The Fall of the House of Usher. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 397-417.
- Poe, Edgar Allan. *Histoires extraordinaires*. Traduction par Charles Baudelaire. Paris: Michel Lévy frères, 1869. https://fr.wikisource.org/wiki/Edgar_Poe,_sa_vie_et_ses_œuvres (15.07.2015).
- Poe, Edgar Allan. Life in Death (The Oval Portrait). Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 662-665.
- Poe, Edgar Allan. Ligeia. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 310-330.
- Poe, Edgar Allan. Memorandum. Harrison. *The Life and Letters of Edgar Allan Poe*. 1: 344-346. (11.07.2015) <http://eapoe.org/papers/misc1900/jah03118.htm>.

Poe, Edgar Allan. *The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket*. Poe. *The Complete Works of Edgar Allan Poe*. 3: 1-245.

Poe, Edgar Allan. *Nouvelles Histoires extraordinaires*. Traduction par Charles Baudelaire. A. Quantin, 1884 [1857]. i-xix. https://fr.wikisource.org/wiki/Notes_nouvelles_sur_Edgar_Poe (15.07.2015).

Poe, Edgar Allan. A Tale of the Ragged Mountains. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 3: 939-950.

Poe, Edgar Allan. To Helen [Helen, thy beauty is to me]. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 1: 165-166.

Poe, Edgar Allan. William Wilson. Poe. *The Collected Works of Edgar Allan Poe*. 2: 426-448.

Poe, Edgar Allan. *The Works of the Late Edgar Allan Poe*. Ed. Rufus Wilmot Griswold. 4 vols. New York: J. S. Redfield, 1850-1856. <https://www.eapoe.org/works/editions/griswold.htm> (29.01.2020).

Pollin, Burton Ralph. *Discoveries in Poe*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1970.

Quinn, Arthur Hobson. *Edgar Allan Poe: A Critical Biography*. New York: D. Appleton-Century Company, Incorporated, 1941. <http://www.eapoe.org/papers/misc1921/quinn00c.htm> (04.06.2015).

Quinn, Patrick Francis. *The French Face of Edgar Poe*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1957.

Richard, Claude. AidgarPo Once Again. *Poe Studies*. June 1976. Vol. IX, №1, 9: 27-29. <https://www.eapoe.org/pstudies/ps1970/p1976109.htm> (30.01.2020).

Seylaz, Louis. *Edgar Poe et les premiers Symbolistes français*. Genève: Slatkine Reprints, 1979 (first edition 1923).

Thomas, Dwight R. and David K. Jackson. *The Poe Log: A Documentary Life of Edgar Allan Poe, 1809-1849*. Boston: G. K. Hall & Co., 1987. <http://eapoe.org/papers/misc1921/tplg00ca.htm> (05.07.2015).

Whitman, Sarah Helen. *Edgar Poe and His Critics*. New York: Haskell House Publishers, 1972 (first edition 1860).

Woodberry, George Edward. *The Life of Edgar Allan Poe Personal and Literary with His Chief Correspondence with Men of Letters*. 2 vols. New York: Biblo and Tannen, 1965 (first edition 1909).

Young, Philip. The Earlier Psychologists and Poe. *American Literature* 22.4 (Jan. 1951): 442-454.